

Božična jama pri Novi Štifi (Gornji Grad) – primer antičnega jamskega svetišča

===== Domen Češarek, Pavel Jamnik =====

This article presents the archaeological and ethnological research of the Božična jama Cave in Slovenia, Styria region, as a possible shrine of fertility. The archaeological finds from the cave indicate that the cave was used for cult purposes. The authors point out the artificially built circle in the middle of the cave and suggest that it was probably devoted to establishing a cosmic space suitable for ritual purposes. The archaeological finds indicate the symbolism of the Sun, phallus and solar deity which are usually connected with fertility. The Božična jama Cave is thus far the only archaeological site in Slovenia to be confirmed as a Late Antiquity archaeological cave site that can be assumed to be a ritual cave connected with fertility.

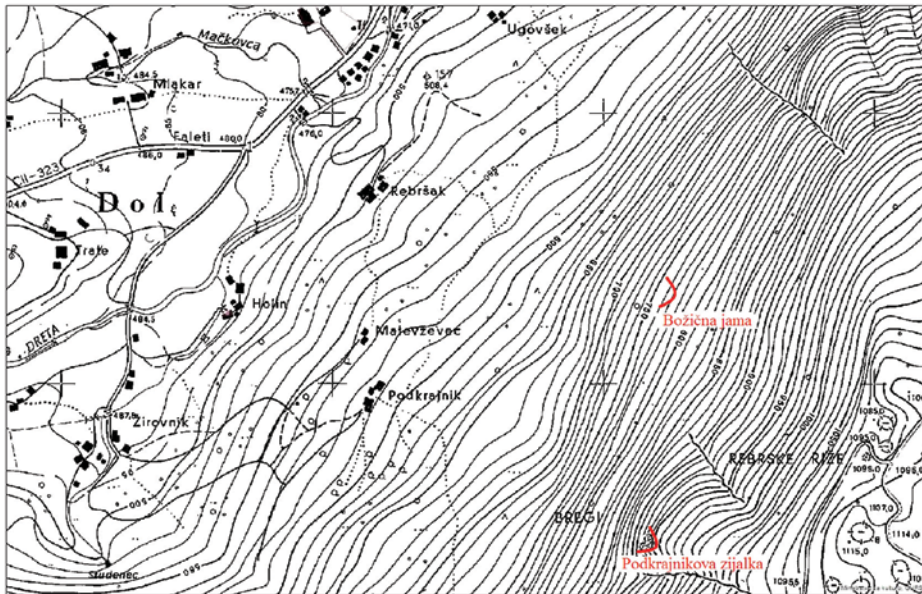
KEYWORDS: ritual cave, stone circle, phallic stalactite, classical mythology, Late Antiquity

UVOD

Člani gornjegrajskega jamarskega društva Tirski zmaj že nekaj let iščejo in raziskujejo jame na Menini planini. Najaktivnejši član društva Rafael Žerovnik je v letu 2016 svojo raziskovalno dejavnost usmeril v severovzhodno pobočje Menine planine nad vasjo Nova Štifa, v kateri živi. Strmino je nekajkrat prehodil in pregledoval vznožja skalnih sten, na božič leta 2016 pa sta skupaj z Ivom Sovinškom naletela na dolgo iskano manjšo jamo, za katero so domačini vedeli, da jo je na svojih lovskih pohodih pred desetletji odkril – a nikoli želel povedati mesta, kjer se nahaja – Janez Fale - Prholinski Anza (Sovinšek 2017: 81). (Slika 1) Le nekaj metrov prečno od vhoda v manjši spodmol, ki so ga poimenovali Anzatova jama, sta jamarja naletela še na ozko razpoko, zaprto s skalnim blokom, ki je vzbujala upanje, da se za njo odpira jama. Odstranila sta skalni blok, za katerega se je izkazalo, da je bil tja nameščen namenoma, saj za vhodom v jamo ni bilo podornih skal, ki bi kazale na star skalni podor. (Slika 2)

OPIS JAME IN ARHEOLOŠKIH OSTANKOV V NJEJ

Vhod v jamo je trikotne oblike dimenzij 1,5 x 0,5 metra, nadaljuje pa se v 30 metrov dolgo poševno se spuščajočo jamo, ki se na dnu izravna v manjšo dvoranico. Jama se le na dveh mestih razširi v dva krajša rova. (Slika 3) Novoodkrita jama sta jamarja po dnevu odkritja poimenovala Božična jama. Tla v končnem izravnem delu rova so prekrita

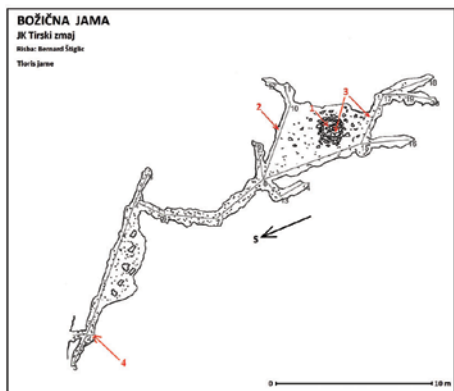

Slika 1: Izsek iz karte 1 : 4450 z označeno lokacijo Božične jame in Podkrajnikove zijalke (vir: GIS portal, Ministrstvo za kulturo).

z vlažno ilovico. Zaradi bližine površja v jamo skozi stropne razpoke ob večjih deževjih očitno zateka meteorna voda in se občasno nekaj časa zadržuje v končni jamski dvorani, zato je na skalah in grušču v njej ilovnat oprh. Kljub odloženi ilovici je jamarjema pozornost vzbudila zložba kamnov, ki spominjajo na krog pravilne oblike s premerom približno treh metrov. Krog je narejen iz podornih skal, ki so jih ljudje pobrali po jami, zato so kamni, ki ga oblikujejo, različne velikosti. Čeprav je po jamski dvorani razmetanih več podornih skal in manjšega kamenja, ki je odpadlo od jamskih sten, se umetno narejena zložba jasno prepozna. Nekateri od uporabljenih skalnih blokov po obodu kroga so nekoliko večji, drugi pa manjši, zato jih je bilo za oblikovanje kroga treba naložiti več skupaj. Jasno se vidi, da je bilo nekaj večjih kosov skal postavljenih v sredino kroga, tako da se zdi, kot da bi bil morda krog celo prepolovljen z zložbo kamenja, ki poteka po njegovi sredi. (Slika 4a in 4b)

Slika 2: Odkritelj Rafael Žirovnjak tik pred vhodom v Božično jamo (foto: Pavel Jamnik).

Slika 3: Tloris Božične jame z označenimi mesti najdb: 1 – novce v kamnitem krogu, 2 – trinožnik, 3 – fragmenti lončenine, 4 – keramični lonček; kapnik v obliki moškega spolovila je na stropu jame nad kamnitem krogom (risba: Bernard Štiglic).

Slika 4a: Pogled na kamniti krog premera približno 180 cm iz jamske dvorane (foto: Pavel Jamnik).

Slika 4b: izpod stropa jamske dvorane (foto: Klemen Volovšek).

Ob enem od kasnejših obiskov jame je Žerovnik v ilovici v krogu opazil črn predmet, in ko ga je pobral in očistil, se je izkazalo, da gre za dobro ohranjen antični novce, in sicer sesterec Aleksandra Severa, 222–235 n. št.¹ (Slika 5a in 5b) Najdba je jamarje spodbudila k natančnemu pregledu jamskega rova in predvsem skalnih niš v neposredni okolici kamnitega kroga. Med kamni kroga in ob jamski steni ob njem so našli nekaj fragmentov lončenine (Slika 6b), fragmente živalskih kosti s sledmi vrezov, ki nastanejo kot poškodbe ob razkosanju živali, v skalni niši ob krogu pa celo posodo – trinožnik. (Slika 6a) Trinožnik je rjavo-sive barve s stenami debeline 6,8 do 7,5 mm, premerom oboda 13,5 cm in višino 8,6 cm. Tik pod zgornjim robom zunanjega roba je okrašen z vodoravnimi vrezi, po obodu posode pa potekajo plitvi navpični kratki vrezi, ki se nahajajo tudi na treh nogah. Na notranji strani je po celotnem obodu ohranjena črna žganina. Drobec žganine temno rjave do črne barve je bil analiziran z vrstičnim elektronskim mikroskopom znamke Tescan-Vega, opremljenim z energijskim analizatorjem rentgenske svetlobe Oxford Instruments, EDX-detektorjem (SEM-EDX). Z elektronskim mikroskopom in EDX-detektorjem (SEM-EDX) se ugotavlja elementna sestava površine preiskovanega vzorca. Z uporabo različnih detektorjev (sekundarni elektroni, odbiti elektroni) je mogoče spreminjati vrsto oziroma kakovost slike. Z energijskim analizatorjem rentgenske svetlobe analiziramo X-žarke, ki sevajo s površine vzorca, s čimer je možno ugotoviti njeno elementno sestavo. Z analizo vzorca iz

¹ Aleksander Sever – latinski polni naziv MARCVS AVRELIVS SEVERVS ALEXANDER AVGVSTVS, poslednji iz dinastije Severov. Rojen leta 208 n. št. v Siriji – Arca Caesarea, umrl leta 235 n. št. v kraju Moguntiacum, Gornja Germanija. Vladal je v letih 222–235 n. št. Leta 231, ko je desetič prejel tribunsko oblast, je bil tretji konzul. Ob tej priliki so bili skovani tudi novci z njegovo podobo in oznako 10 (Proleksis enciklopedija: spletni vir), kakršnega je v jami našel Rafael Žerovnik. Ta serija novcev je bila skovana v kovnici v Rimu.

posode je bilo v njem mogoče potrditi le prisotnost sledi magnezija in aluminija, večinska elementa v analiziranem vzorcu pa sta ogljik in kisik.²

Eden od najdenih koščkov posode je črno-rjave barve s plitvimi vodoravnimi okrasnimi črtami na vratu in neenakomernim, prekinjenim pasom valovnic na trebuhu posode. Leta 2018 je bil v ozki razpoki nekaj metrov pod vhodom v jamo najden še skoraj cel lonček, okrašen z metličanjem v obliki valovnic, visok 16 cm. (Slika 7) Posode in trinožnik spadajo med tako imenovano kuhinjsko posodje antike. Kot datacijski indikator jemljemo novca Aleksandra Severa (222–235 n. št.), zato trinožnik, lonček in fragmente posode okvirno časovno umeščamo v čas od 3. stoletja n. št. do pozne antike, kar je čas do 5. stoletja n. št. (Jamnik in Štiglic 2017a: 43; 2017b: 21).

Z najdbo novca in lončenine je postalo jasno, da je jama v času, ki ga nakazujejo najdbe, služila nekemu namenu in da je bil, glede na mesto najdbe novca in fragmentov posod, v istem času v njej oblikovan kamniti krog. Krog je torej očitno imel v jami simbolni pomen, saj tako postavljeni kamni ne morejo zgolj služiti za ograditev kurišča v jami, še posebej, ker ni nikakršne nevarnosti, da bi se ogenj kamorkoli razširil. Na to kaže tudi velikost kamnitega kroga, še posebej v razmerju do jamskega prostora, ki je relativno majhen.

Obisk jame ponuja še eno nenavadno obliko, ki jo, resno ali z nekaj hudomušnosti, zazna vsak obiskovalec jame. In prav to se nam zdi pomembno. Kajti če to opazijo vsi današnji obiskovalci, so to opazili tudi ljudje, ki so v jami oblikovali kamniti krog in ki so v njej nekaj počeli. Prav nad kamnitim krogom je namreč skupek kapnikov, od katerih eden izrazito, veliko bolj, kot je to mogoče z nekaj domišljije videti v drugih kapniških jamah, spominja na moško spolovilo. (Slika 8) Kapniki v jamah so velikokrat oblikovani zelo nenavadno in spominjajo na vsa mogoča bitja. Kapnik nad krogom, ki je nastal, še preden so ljudje naredili kamniti krog, pa preveč spominja na moško spolovilo, da bi obiskovalci v antiki to spregledali. Ob povezavi kamnitega kroga pod kapnikom, novca in lončenine v krogu ter trinožnika z ostankom žganine, ki bi lahko služil kot posoda za žganje nečesa, se kar sama po sebi ponuja misel, da bi jama lahko imela ritualni pomen, povezan s plodnostjo ali spolnostjo. Seveda pa se ta naša ugibanja, zaradi časovne oddaljenosti in le drobcev materialnih ostankov, ki so bili do sedaj najdeni v jami, zaenkrat lahko gibljejo le v polju možnosti, ki jih najdbe ponujajo. Trdnejše argumente za takšne domneve bi bilo mogoče dobiti z natančno arheološko obdelavo jame.

Po odkritju Božične jame so jamarji opravili še natančen pregled le nekaj sto metrov zračne razdalje oddaljene Podkrajnikove zijalke. Jama je bila že znana po arheoloških najdbah, in sicer sulični osti in železnem dletu, ki sta bila najdena leta 1989 pri testnem arheološkem sondiranju, vendar takrat niso odkrili ničesar drugega. Avtorji železna predmeta umeščajo v srednji vek in navajajo možnost, da bi bili najdbi lahko »osnova pripovedke o gozdnem možu, ki je živel v zijalki Menine planine«³ (Dirjec, Pavšič in Turk 1989: 253).

² Za analizo (opravljena je bila 27. 3. 2018) se avtorja zahvaljujeva Nacionalnemu forenzičnemu laboratoriju MNZ.

³ Povedka pripoveduje, da naj bi v jami nad Novo Štifto živel gozdni mož, ki je ljudem hodil nagajat. Ko so se ženske odločile, da ga ulovijo, jim je v zameno za svobodo izdal skrivnost, kje se najde premog. Spustile so ga, gozdni mož pa se jim je, ko je bil spet na varnem, posmehoval in se iz njih norčeval, da bi jim, če bi ga vprašale, kje je zlato, povedal zanj, tako pa so izvedele le za premog. Od tistih časov za gozdnim možem ni bilo več sledu (Dirjec, Pavšič in Turk 1989: 253).

Slika 5a in 5b: Novец – sesterec Aleksandra Severa, zadaj rimski sončni bog Sol Invictus, 222–235 n. št., teža novca 22,4 g (foto: Pavel Jamnik).

Slika 6a: V celoti ohranjen trinožnik (premer oboda 135,8 mm, višina 86 mm).

Slika 6b: Fragment lončenine, okrašene z metličanjem v obliki valovnic (foto: Pavel Jamnik).

Slika 7: Lonček, okrašen z metličanjem v obliki valovnic (višina 160 mm, premer oboda 100 mm), najden v skalni niši za vhodom v Božično jamo (foto: Klemen Volovšek).

Slika 8: Kapnik tik nad kamnitim krogom, ki spominja na moško spolovilo. Velikost kapnika cca 25 cm (foto: Pavel Jamnik).

Pri tokratnem pregledu jamskih tal v prostorni zijalki so jamarji med kamni našli več le nekaj centimetrov velikih fragmentov lončenine, na kateri pa je kljub majhnosti mogoče prepoznati nekaj elementov okrasitve, dva majhna fragmenta oljenke. (Slika 9) in dva poznoantična novca, od katerih bolj ohranjen, ki ga je mogoče določiti pripada Valensu 364-378. Po okrasju sodeč bi bila lončenina lahko časovno blizu tisti iz Božične jame. Oljenka je t. i. volutastega tipa s premazom, ki se pojavlja v arheoloških kontekstih že v 2. polovici 1. stoletja n. št. Podobna je bila najdena na primer tudi v jamskem svetišču Žičica v Mostah pri Žirovnici (Istenič et al. 2015: 117–120), zato ni izključeno, čeprav domneve ni mogoče podkrepiti z ničimer drugim, da bi bila tudi Podkrajnikova zijalka v funkciji antičnega ali poznoantičnega svetišča. Zaenkrat tudi ni mogoče reči, ali sta bili Podkrajnikova zijalka in Božična jama obiskovani sočasno, vsekakor pa so tudi Podkrajnikovo zijalko, glede na najdene arheološke ostanke, ljudje uporabljali v neki namen v času od 2. polovice 1. stoletja pa vse do nekako 5. stoletja n. št. ali morda še kasneje v srednjem veku, če železni predmeti, najdeni ob sondiranju, niso sočasni s tokrat najdenimi fragmenti lončenine in oljenke.

Prav tako zaradi skromnosti arheoloških podatkov o tem delu Slovenije še ni mogoče povezati obeh jam z mesti naselitve antičnih ali poznoantičnih prebivalcev na gornjegrajskem območju. Morda prihaja v poštev gradišče oziroma poznoantična utrdba nad Bočno (Ciglencečki 1987: 274–275), ki je od obeh jam oddaljena okoli 6 km zračne razdalje in je tudi edino znano arheološko najdišče iz tega obdobja na območju Gornjega Grada oziroma v neposredni bližini Božične jame.

MITOLOŠKO OZADJE KULTNE JAME

Na podlagi arheoloških ostankov, najdenih v Božični jami, sklepamo, da je imela funkcijo kulturnega prostora. Ob tej ugotovitvi se postavlja vprašanje, kako potrditi domnevo, da je jama služila obredom, povezanim z rodnostjo, plodnostjo ali spolnostjo. V svetu je več naravnih jam prepoznanih kot prostor, kjer so se izvajali obredi ali dejavnosti, povezane s plodnostjo (npr. Platon 2013: 155–161).

Taka dejavnost je v jamah evidentirana vse od prazgodovine do srednjega veka, v nekaterih t. i. prvobitnih skupnostih pa so taki rituali še vedno aktualni, ali pa so bili vsaj do pred kratkim. Ker pa je vzporednice med različnimi zgodovinsko oddaljenimi praksami in dejavnostmi mogoče iskati šele ob poznavanju posameznih obrednih praks vsakega od časovno oddaljenih obdobj, se tudi pri Božični jami znajdemo v zagati. Iskanje podobnih praks ali najdišč v geografskem prostoru, kjer se nahaja Božična jama, je zaenkrat nemogoče, saj jame s podobnimi najdbami ne poznamo niti na širšem območju. V zadnjem sistematičnem pregledu slovenskih jam, v katerih so bili odkriti arheološkimi ostanki, ki jih je mogoče datirati v obdobje od antike do srednjega veka, v čas med letoma 300 in 1200 n. št., je opisanih 37 naravnih jam (Prijatelj 2018). Kar nekaj od v članku opisanih jam je verjetno služilo tudi dejavnostim ljudi, ki bi jih lahko povezali z ritualnimi ali verskimi praksami. Zato za obdobje, kamor spada tudi Božična jama, zaenkrat velja le splošna ugotovitev, ki jo zapiše avtorica omenjenega pregleda,

Slika 9: Fragmenti oljenke iz Podkrajnikove zijalke (foto: Pavel Jamnik).

da so med 3. stoletjem n. št. in 1. polovico 5. stoletja n. št. številne jame in spodmoli v Sloveniji služili kot rimski kulturni prostori. Zdi se, da so bili podzemni kraji posebno privlačni za privrženca vzhodnih kultov, vključno s kultom Mitre (Prijatelj 2018: 284).

V našem primeru domnevnega obrednega prostora v Božični jami se nam, ob odsotnosti primerjave s podobno koncipiranimi jamskimi obrednimi prostori, zaenkrat v polju materialnih ostalin zdi zelo pomembna prisotnost kamnite strukture, ki spominja na krog z manjšim kupom kamenja v središču, ali morda v času postavitve celo s prepolovljenim krogom. Podobnega primera z oblikovanim kamnitim krogom med jamami z arheološkimi ostalinami v Sloveniji ne poznamo. Kot v svoji raziskavi ugotavlja Kim Williams (1999), so bili nekateri rimski sakralni objekti arhitekturno grajeni okroglo in pokriti s kupolo – sfero: tak primer je rimski tempelj Panteon v Rimu. Skupno mnenje avtorjev, ki jih navaja, je, da je v arhitekturi templja moč razbrati model neba – kozmosa, ki ga tvori kupola. Sredi kupole je okrogla odprtina, ki je simbolizirala sonce (Williams 1999: 173, 178–180). Na podlagi podanega primera lahko domnevamo, da so antični obiskovalci Božične jame z izgradnjo kroga želeli vzpostaviti kozmični prostor, namenjen za obrede. V indoevropskih verovanjih je skupnost sestavljala zaprt krog, v središču katerega je oltar od koder se širi božanska moč. Ograditev prostora s pomočjo kroga, imaginarnega ali resničnega, je bila torej obred, s katerim so označevali sveta območja. Kot kažejo ikonografski in literarni viri, sta kolo ali krog oz. krog s točko v sredini predstavljala sonce (Della Volpe 1992: 94–95; Hertz 1973 [1909]: 13; Mencej 2013: 132).

Nad kamnito krožno strukturo v Božični jami je moč opaziti niz stalaktitnih kapnikov, ki spominjajo na moška spolovila. Vidna simbolika falusa bi utegnila biti sredstvo za češčenje v jami. Nam najbližji znani primer antične jame, v kateri so častili falusoidno obliko kapnika, je jama Nakovana v južni Dalmaciji na Hrvaškem. V njej so leta 1999 med poskusnim sondiranjem arheologi naključno odkrili nedotaknjeno ilirsko železnodobno svetišče. Raziskovalci domnevajo, da so v jami najverjetneje častili moško božanstvo plodnosti (Forenbaier in Kaiser 2003).

Simbolika kroga in moških spolovil kaže na možnost, da so morda tudi v obravnavani jami častili neko moško božanstvo plodnosti. Ob tem ima morda vlogo, povezano s takim češčenjem, tudi najdeni antični novc – sesterec Aleksandra Severa, na katerem je upodobljen poznorimski sončni bog Sol Invictus, ki je bil sicer zavetnik vojakov in prisoten v mitraizmu. Je naslednik starorimskega sončnega božanstva Sola, zavetnika rodovitnosti, zdravja in poštenosti (Halsberghe 1972: 26). Če je bil kovanec v jami puščen z namenom, je bil morda priložen ob priprošnji, povezani s plodnostjo ali poljedelskimi šegami, namenjenimi temu božanstvu. Podobno simboliko, kot jo najdemo v Božični jami, je v Sloveniji obravnavala Katja Hrobat Virloget (2014). Po mnenju avtorice se tovrstna simbolika pojavlja v Japodski jami, ki se nahaja v bližini Trnovskega studenca nad Ilirsko Bistrico. V njej se nahaja več v kamen vrezanih petroglifov v obliki kroga s prekrizanim poljem, ki jih Hrobatova povezuje s simboliko sonca. Odlomljen stalaktitni kapnik s petroglifom, ki ga po obliki interpretira kot konjenika – Peruna, je podobno povezala z možno falusoidno obliko (Hrobat 2014: 159–162). Ta interpretacija je zaradi poškodbe kapnika sicer vprašljiva, vendar možna.

Naslednji indikator obrednega prostora je najdeni trinožnik, ki ima na notranji strani po celotnem obodu ohranjeno črno žganino. Žal z opravljeno kemično analizo nismo dobili podatka, kaj so v njem žgali. Lahko bi bil namenjen bodisi osvetljevanju obrednega prostora ali pa žganju kadi. Kadila se v kultne in religiozne namene uporabljajo domala po vsem svetu (Eggert in Hensen 2004: 11). Za vse starodavne civilizacije je bil vonj, ki se je sproščal s sežiganjem aromatičnih biomaterialov, ponujen božanstvom. Tako so se ljudje zblížali z njimi (Tatomir 2018). Zanimariti ne smemo niti simbolike ognja, ki ima pomembno vlogo v vseh verstvih sveta. Starogrški filozofi so ga povezovali z življenjskimi cikli in ga uvrstili med štiri osnovne elemente (Pyne 2016: 4). Obe interpretaciji uporabe trinožnika kažeta, da bi lahko služil kot predmet, s katerim so v prostoru jame vzpostavljali duhovni ambient, primeren za ritualne dejavnosti.

SKLEP

Kot je razvidno iz opisanega, arheološke najdbe iz Božične jame nakazujejo njeno kulturno namembnost. Meniva, da na to kaže umetno zgrajeni krog sredi jame, s katerim so najbrž želeli vzpostaviti kozmični prostor za ritualne namene. Krog bi lahko obenem predstavljal tudi simbol sonca. V jamskem prostoru in najdbah se kažeta še atributa falusa in sončnega božanstva kot simbola plodnosti. Karkoli že je spodbudilo antične oziroma poznoantične obiskovalce jame, ki jo danes imenujemo Božična jama, k obisku in aktivnosti v njej, dejstvo je, da je to za zdaj edino z arheološkimi najdbami potrjeno poznoantično arheološko jamsko najdišče v Sloveniji, za katero lahko domnevamo, da so se v njem izvajali obredi, povezani s plodnostjo. Tudi zato je občutek za obvarovanje preteklih sledi časa in materialne kulture, s katerim so se na najdbe odzvali odkritelji jamskega ritualnega prostora, toliko bolj hvalevreden.

LITERATURA

- Ciglencečki, Slavko, 1987: Gornji grad, *Varstvo spomenikov* 29, Ljubljana, 274–275.
- Della Volpe, Angela, 1992: On Indo-European Ceremonial and Socio-Political Elements Underlying the Origin of Formal Boundaries. *The Journal of Indo-European Studies* 20, Washington, 157–184.
- Dirjec, Janez; Pavšič, Jernej, Turk, Ivan, 1989: Dol, Mozirje, *Varstvo spomenikov* 31, Ljubljana, 253.
- Eggert, Torben, Ole Christian, Hensen, 2004: *Survey and emission of chemical substances from incense*. Odense: Danish Environmental Protection Agency.
- Forenbaher, Stašo, Kaiser, Timothy, 2003: *Spila Nakovana: ilirsko svetišče na Pelješcu = an Illyrian sanctuary on the Pelješac peninsula*. Zagreb: V. B. Z.
- Halsberghe, Gaston H., 1972: *The cult of Sol Invictus*. Leiden: Brill.
- Hertz, Robert, 1973 [1909]: The pre-eminence of the Right Hand. *Right and left: essays on dual symbolic classification*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 3–31.
- Hrobat Virloget, Katja, 2014: Petroglifi iz Jame v bližini Trnovskega studenca nad Ilirsko Bistrico na Snežniški planoti. *Studia mythologica Slavica* 17, Ljubljana, 155–172.
- Istenič, Janka; Bitenc, Polona; Selič, Tinka (eds.), 2014: *Rimske zgodbe s stičišča svetov*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.
- Jamnik, Pavel in Štiglic Bernard, 2017a: So jamarji v Božični jami našli izgubljeno skrivališče škrate? *Novi tednik* 72/33, Celje, 43.
- Jamnik, Pavel in Štiglic Bernard, 2017b: Božična jama na Manini planini. *Kamničan/ka* 2/15, Kamnik, 21.
- Mencej, Mirjam, 2013: *Sem vso noč lupal v krogu*. Simbolika krožnega gibanja v evropski tradicijski kulturi. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Platon, Lefteris, 2013: The Uses Of Caves. Fanis Mavridis (ed.), *Minoan Crete: A Diachronic Analysis. Stable Places and Changing Perceptions: Cave Archaeology in Greece*. *BAR International Series*, 2558, Oxford, 155–161.
- Pyne, Stephen J., 2016: Fire in the mind: changing understandings of fire in Western civilization. *Philosophical Transactions of The Royal Society*, 371. Internet: <https://royalsocietypublishing.org/doi/full/10.1098/rstb.2015.0166> (26. 2. 2020)
- Prijatelj, Agni, 2018: The form and fabric of Late Antique and medieval cave use in Slovenia. Knut Andreas Bergsvik, Marion Dowd (eds.), *Caves and Ritual in Medieval Europe, AD 500–1500*. Oxford: Oxbow, 275–297.
- Proleksis enciklopedija: Aleksandar Sever. Internet: <https://proleksis.lzmk.hr/7801/> (26. 2. 2020).
- Sovinšek, Ivan-Ivko, 2017: Božična jama – Skrivnosti Janeza Faleža – Prholinskega Anza. *Zbornik lovske družine Gornji grad 1997 – 2017*. Gornji Grad, 81–83.
- Tatomir, Renata G., 2018: Incense. *The Encyclopedia of Ancient History*, Wiley Online Library. Internet: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9781444338386.wbeah30047> (26. 2. 2020).
- Williams, Kim, 1999: The Well-Rounded Architect: Spheres and Circles in Architectural Design. *Bridges: Mathematical Connections in Art, Music, and Science* 2, Winfield, 173–184.

THE *BOŽIČNA JAMA* CAVE NEAR NOVA ŠTIFTA (GORNJI GRAD) – AN
EXAMPLE OF AN ANTIQUE OR LATE ANTIQUE CAVE FERTILITY
SHRINE

DOMEN ČEŠAREK AND PAVEL JAMNIK

This article presents the archaeological and ethnological research on the Božična jama Cave in Slovenia, Styria region, as a possible shrine of fertility. On Christmas Eve, 2016, the members of the “Tirski zmaj” Caving Club from Gornji Grad discovered a long lost cave in the Menina planina plateau, near Gornji Grad. The most active member of the caving team, Rafael Žerovnik, discovered a Roman coin of Severus Alexander dated to around 231 AD. The coin was found in a circular stone formation. Near the circle, he discovered some fragments of animal bones with cut marks, fragments of two ceramic pots and a completely preserved tripod pot. The newly discovered cave was named after the day of discovery – Božična jama (Christmas Cave).

The archaeological remains revealed common ideas that can be connected to the symbolism of fertility. Such activity has been recorded in caves from the prehistoric times to the Middle Ages, and on to the present times, or at least until recently. The circular stone formation in the cave is built of stones of different sizes. As Kim Williams stated, some Roman sacral structures were architecturally built circularly and covered with a dome – a sphere. An example is the Pantheon temple in Rome. The common opinion is that the architecture of the temple’s dome represents a model of the sky – the cosmos. The cave does not have a natural light source; however, in other Indo-European beliefs, the circle represents a community centred on an altar upon which the gods descend and from which divine power spreads. As the iconographic and literary sources indicate, the wheel or circle represented the sun. The authors indicated that the artificially built circle in the middle of the cave was probably meant to establish a cosmic space suitable for ritual purposes, and it could also symbolize the sun. Among the archaeological sites in Slovenia, no similar cave with a formed stone circle inside of it has been found.

Above the circular stone structure in the cave, a phallic-shaped stalactite grows. The authors assume that the symbolism of the circle and the phallus suggests that a male fertility deity may have been worshipped in the cave. A coin found in the cave depicts the late Roman solar god Sol Invictus, who was the patron of soldiers and present in Mithraism. He was probably the successor of the ancient Roman solar deity Sol, who was the patron of fertility, health and honesty. The authors discuss the symbolism (the circle, sun, and phallus), which can be linked to the fertility archetypes that are important in recognizing the ritual functions of the cave. In Slovenia, a similar case can be found in the Japodska jama Cave, in which a similar symbolism was recognized in circular petroglyphs and a phallic stalactite by Katja Hrobat Virloget.

The well-preserved tripod pottery with visible traces of burnings offers a possible explanation of its function. The authors interpret the pottery as a possible incense pot or object intended for lighting the ritual place. Both interpretations of the use of the tripod suggest that it served as an object for establishing a spiritual ambience in the cave space suitable for ritual activities.

The Božična jama Cave is, thus far, the only archaeological site in Slovenia to be confirmed as a Late Antiquity archaeological cave site that can be assumed to be a ritual cave connected to fertility.

Domen Česarek, univ. dipl. bibliotekar in etnolog, Knjižnica Miklova hiša Ribnica – domoznanstvo, Škrabčev trg 21, 1310 Ribnica, Slovenija, domen.cesarek@miklovahisa.si

Pavel Jamnik, univ. dipl. politolog, Kočna 5, Blejska Dobrava 4273, Slovenija, pavel.jamnik@telemach.net